

УДК 94(477)«1950/1980»316.7:008:001.891

DOI <https://doi.org/10.32782/cusu-hist-2025-1-9>

Щербаков Максим,
аспірант кафедри історії України,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
shcherbakov.maksym2324@vnu.edu.ua
ORCID ID: 0009-0004-6276-1697

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ КУЛЬТУРНОГО ЖИТТЯ МОЛОДІ УРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1950-х – 1980-х рр.

У статті здійснено спробу аналізу та синтезу (узагальнення) наукового доробку українських істориків, що побачив світ у добу державної незалежної України і був присвячений проблемі культурного життя молоді УРСР другої половини 1950-х–1980-х рр. Встановлено, що загалом тематика праць виявилася спрямованою на вивчення таких аспектів, як вплив етнонаціональної політики московського комуністичного режиму на молодь УРСР, її повсякденне життя, більш конкретно – характер і специфіку діяльності контрольованих владою молодіжних організацій тощо. При цьому науковці переважно зосереджували увагу на окремих соціокультурних групах – здобувачах середньої (учнях) та вищої (студентах) освіти. Принагідно не оминали проблем субкультур, що стали феноменом культурного життя УРСР досліджуваної епохи. У 2020-х рр. наукові інтерпретації різних аспектів культурного життя молоді розширили дисертації О. Лаврут, Н. Новородовської, В. Поповича.

Окремі частини культурного життя молоді висвітлені в дослідженнях, присвячених радянській етнонаціональній політиці в УРСР. Варто наголосити на ґрунтовній розвідці Ю. Каганова. Зростанню інтересу науковців до молодіжного (студентського) середовища особливо посприяв такий методологічний напрям, як історія повсякдення.

Загалом сучасна українська історіографія розглядає культурне життя молоді УРСР другої половини 1950-х–1980-х рр. як складне суспільно-історичне явище, що акумулювало й відображало взаємодію офіційної ідеології та дедалі зростаючих за своєю популярністю неформальних культурних практик (пізніше – структур). При цьому увага дослідників лишилася зосередженою, як і раніше, переважно на державній (партійній) політиці, а студії сприйняття / репрезентації культурних і соціальних процесів самою молоддю УРСР усе ще перебувають осторонь наукових пізнавальних інтересів.

Ключові слова: молодь, УРСР, культурне життя, студентство, освіта, субкультури, історіографія.

Радянська політика у сфері культури та ідентичності в Українській РСР другої половини 1950-х – 1980-х рр. стала предметом численних історичних досліджень. Більшість із них припало вже на добу незалежності. При цьому увага істориків лишалася зосередженою переважно на державній політиці та діях відповідних силових структур у зазначеній сфері. Водночас розвиток нових наукових підходів в історичній науці, зокрема, пов'язаних із культурною антропологією та історією повсякдення, дедалі більше зосереджує увагу науковців на людському вимірі складних історичних процесів. У такому контексті набула актуальності потреба з'ясувати сучасний стан наукового вивчення проблеми культурного життя молоді в УРСР у другій половині 1950-х – 1980-х рр. в українській історіографії.

Історіографія окремих аспектів культурного життя молоді УРСР знайшла відображення в працях сучасних українських істориків. Зокрема, аналіз історіографії такого аспекту культурного життя молоді УРСР, як повсякденне життя студентства другої половини 1950-х – 1980-х рр., здійснено в тематичній статті В. Поповича (Попович В., 2020). Візії сучасної історіографії щодо шкільництва в УРСР 1940-х – 1980-х рр. вивчала О. Лаврут (Лаврут О., 2021). Цей перелік можна продовжувати, проте існує потреба в комплексному дослідженні культурного життя молоді УРСР зазначеного періоду, у якому молодь була б розглянута як цілісна соціокультурна верства тогочасного українського суспільства.

Метою статті є з'ясувати й оцінити науковий доробок сучасних українських істориків проблеми культурного життя молоді УРСР другої половини 1950-х – 1980-х рр.

Вплив радянської культурної політики на молодь УРСР достатньо добре висвітлено в сучасних наукових працях, присвячених культурному життю й етнонаціональній політиці УРСР другої половини 1950-х – 1980-х рр. Зокрема, варто наголосити на ґрунтовному науковому доробку Ю. Каганова (Каганов Ю., 2019). Автор аргументовано розкриває роль радянської системи освіти як інструменту формування «нової радянської людини». Наголошує, що природне прагнення молоді до самовираження регулярно брало гору, спонукало учнів і студентів до нонконформізму. Також дослідник проаналізував широкий спектр виявів інакомислення молоді – від культурних смаків та окремих висловлювань до створення організацій антирадянського спрямування (Каганов Ю., 2018). До теми виховання радянських цінностей у студентської молоді звернувся В. Попович (Попович В., 2022).

Різні аспекти культурного й освітнього досвіду учнівської молоді в УРСР другої половини 1940-х – 1980-х рр. висвітлені в дисертації О. Лаврут (Лаврут О., 2021). Вона характеризує радянську школу як місце соціалізації учнівської молоді та інструмент для світоглядного формування «радянської людини» (Лаврут О., 2021, с. 330). Дослідниця звертає увагу на мовну ситуацію в шкільній системі УРСР, зазначає, що частка дітей, які навчалися українською мовою, поступово скорочувалася. Зменшувалася й частка учнів, які здобували освіту угорською, польською та іншими мовами національних меншин (Лаврут О., 2021, с. 300).

Досліджуючи радянську мовно-культурну політику в УРСР, висвітлює деякі аспекти радянської державної політики щодо молоді Н. Новородовська (Новородовська Н., 2023). Вона, зокрема, вказує на виховання в молоді конформізму як чинника, що сприяв відмові численного населення СРСР від рідної мови та культури (Новородовська Н., 2023, с. 74). Принагідно зазначає, що комуністична система планувала формувати нову ідентичність саме через молоде покоління, що зумовлювало «активні зусилля влади в освітній сфері» (Новородовська Н., 2023, с. 76).

Варто зазначити, що сучасні дослідники зосереджують увагу переважно на державній політиці щодо молоді в УРСР, зокрема, спрямованій на юнаків і дівчат, діяльності державних, партійних та підконтрольних їм інституцій. Водночас потенційним полем для розширення історичних досліджень є людський вимір культурного життя періоду «будівництва комунізму» («розвиненого соціалізму»), вивчення специфіки сприйняття культурних і соціальних процесів самою молоддю.

У сучасній історичній науці дедалі більшої популярності набуває вивчення історії повсякдення. Тож не минули увагою українські історики й повсякденне життя молоді. Ця проблема стало предметом дослідження в дисертації К. Богатирчук. На широкому фактологічному матеріалі авторка дійшла висновку, що процес соціалізації дітей і підлітків у роки «застою» був сферою особливої уваги з боку держави. У підростаючих поколіннях можновладці всіх рівнів намагалися виховувати відданість комуністичній партії, що виявлялося у виховній роботі, діяльності піонерських і комсомольських організацій, атеїстичній пропаганді, організованих формах дозвілля тощо (Богатирчук К., 2017, с. 82–83). Загалом піонерська та комсомольська організації мали значний вплив на формування світогляду учнівської молоді (Богатирчук К., 2017, с. 94). Річ у тім, що так чи так, але все офіційне дозвілля школярів було пронизане комуністичною ідеологією (Богатирчук К., 2017, с. 160). Водночас на розвиток молоді впливало самоорганізоване дозвілля, зокрема проведення часу з друзями на вулиці (Богатирчук К., 2017, с. 190–193).

Соціально-побутові аспекти повсякденного життя київського студентства 1960–1970-х рр. досліджувала О. Кропивко. Ця дослідниця здійснила аналіз законодавчої бази соціально-побутової інфраструктури закладів вищої освіти в УРСР, значну увагу приділила реаліям життя, з якими здобувачі вищої освіти стикалися на практиці (Кропивко О., 2016). Знову ж таки, сприйняття й поцінування наявних побутових умов самими студентами авторка оминула увагою.

Про деякі аспекти діяльності клубів творчої молоді у 1960-х рр. ідеться в дослідженні О. Бажана. Дослідник окреслив значення клубів творчої молоді в національно-культурному відродженні України кінця 1950-х – 1960-х рр. Спираючись на виявлені архівні джерела, Бажан уточнює відомості про склад клубу творчої молоді «Сучасник» (м. Київ) та існування Клубу творчої молоді у м. Придніпровську Дніпропетровської області (Бажан О., 2006).

Окремим напрямом в історичних студіях щодо культурного життя молоді УРСР другої половини 1950-х – 1980-х рр. стало дослідження молодіжних субкультур зазначеного періоду. Зокрема, неформальні молодіжні організації в Україні в 1960–1980-х рр. потрапили в пізнавальний об’єктив С. Сороки. Авторка здійснили успішну спробу їхньої класифікації, проаналізувала походження та причини виникнення. Особливу увагу Сорока звернула на відносини між «неформалами» і радянською владою та суспільством загалом (Сорока С., 2002).

Зародженню клубної культури в Києві в добу «відлиги» та її подальшому розвитку до початку 1990-х рр. присвячене дослідження К. Диси. На прикладі діяльності київських рок-клубів авторка розглянула специфіку взаємодії між молодіжним середовищем і комуністичним режимом, вплив молодіжних субкультур на становлення та функціонування клубів Києва, а також їхню роль і місце в міському просторі (Диса К., 2016).

У сучасній українській історіографії культурне життя молоді УРСР другої половини 1950-х – 1980-х рр. стало об’єктом дослідження з використанням різноманітних методологічних підходів, що охоплюють соціальну та культурну історію. Дослідники з’ясовували як офіційну, так і неформальну культуру, звертали увагу на взаємодію між державною ідеологією та молодіжними субкультурами. Московська комуністична влада та її виконавці на місцях здійснювали в УРСР активну культурну політику, спрямовану на формування « нової радянської людини ». Чи не найважливішим « механізмом » тут виступала освіта. Попри жорсткий контроль, частина молоді УРСР шукала альтернативні форми культурного самовираження. Тож не випадково деякі історики приділяють феномену молодіжних субкультур.

Таким чином, сучасна українська історіографія розглядає культурне життя молоді УРСР як складне соціокультурне явище, що відображає « наслідки » багатьох взаємовпливів, у тому числі офіційної комуністичної ідеології та неформальних культурних практик (структур). Дослідження цього періоду на основі сучасних теоретико-методологічних засад відкриває перспективу глибшого розуміння процесів культурного розвитку (трансформації) молоді, що опосередковано дають змогу ліпше розуміти сучасні пертурбації в Україні. Водночас проблема сприйняття культурних і соціальних процесів самою молоддю УРСР залишається маловивченою, що мотивує подальші тематичні розвідки.

Список літератури

1. Бажан О. Г., 2006. Діяльність клубів творчої молоді в Україні в 1960-х роках у першоджерелах. *Краєзнавство*. № 1–4. 80–82.
2. Богатирчук К. О., 2017. *Повсякденне життя дітей і підлітків шкільного віку в Українській РСР (друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. XX ст.)*. Дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України». Київ.
3. Диса К. Л., 2016. Становлення і розвиток клубної культури у радянському і пострадянському Києві (1960–1990-ті рр.). *Наукові записки НаУКМА*. Т. 182. Історичні науки. 56–61.
4. Каганов Ю. О., 2018. Інакомислення молоді в УРСР 1950–1970-х рр. як виклик «ідеологічній єдності» радянського суспільства. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 129. 50–55.
5. Каганов Ю. О., 2019. *Конструювання «радянської людини» (1953–1991): українська версія*. Запоріжжя: Інтер-М.
6. Кропивко О., 2016. Повсякденне життя київського студентства у 1960–1970-х рр.: соціально-побутові аспекти. *Київські історичні студії*. № 1. 141–145.
7. Лаврут О., 2021. Школа в Українській РСР у другій половині 1940-х – наприкінці 1980-х років: сучасні візії. *Емінак*. № 4 (36). 171–182.

8. Лаврут О. О., 2021. *Радянська школа у другій половині 1940-х – кінці 1980-х рр.: вимір України. Дис. ... д-ра іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України»*. Вінниця; Черкаси.
9. Новородовська Н. О., 2023. *Мовна політика в УРСР (1960–1980-х рр.): соціокультурний вимір. Дис. ... д-ра філософії: спец. 032. «Історія та археологія»*. Переяслав.
10. Попович В. В., 2020. Повсякденне життя студентів УРСР другої половини ХХ ст. в сучасній українській історіографії: акценти та візії. *Збірник наукових праць. Серія: Історія та географія. Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. Вип. 57. 143–150.
11. Попович В., 2022. Виховання радянських цінностей у студентства в умовах академічного повсякдення у 60–80-х рр. ХХ ст. (за матеріалами періодичних видань Харківських ВНЗ). *Дослідження з історії і філософії науки і техніки*. Т. 31, № 1. 95–102.
12. Попович В. В., 2024. *Студентство в контексті радянських соціально-політичних реалій у 1960–1980-ті роки (за матеріалами газет вищих навчальних закладів Харкова). Дис. ... д-ра філософії: спец. 032 «Історія та археологія»*. Харків.
13. Сорока С. В., 2002. Неформальні молодіжні організації в Україні у 60–80-х роках ХХ століття. *Наукові праці МДУ*. Вип. 9. Політичні науки. 128–133.
14. Федик Л. Б., 2020. Форми протидії молодіжному субкультурному руху в СРСР у 1940–1960-х рр.: історико-правовий аспект. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. Вип. 9 (21). 99–109.
15. Шкурко І. І., 2020. Соціально-ціннісні ініціативи студентів у 60-х – на початку 70-х років ХХ століття. *Вісник аграрної історії: науковий журнал*. Вип. 31–32. 126–133.

Maksym Shcherbakov

MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY OF CULTURAL LIFE OF THE YOUTH OF THE UKRAINIAN SSR IN THE SECOND HALF OF THE 1950s – 1980s

The article attempts to analyse and synthesize (generalize) the scientific contribution of Ukrainian historians, which was published during the period of state independence of Ukraine and was devoted to the problem of the cultural life of the youth of the Ukrainian SSR in the second half of the 1950s – 1980s. It was established that in general the subject of the works was aimed at studying such aspects as the influence of the ethno-national policy of the muscovite communist regime on the youth of the Ukrainian SSR, their everyday life, more specifically – the nature and specifics of the activities of youth organizations controlled by the government, etc. At the same time, scientists mainly focused on individual socio-cultural groups – secondary (pupils) and higher (students) education applicants. Occasionally, they did not bypass the problems of subcultures, which became a phenomenon of the cultural life of the Ukrainian SSR of the studied era. In the 2020s, scientific interpretations of various aspects of the cultural life of youth were expanded by the dissertations of O. Lavrut, N. Novorodovska, V. Popovych.

Certain aspects of the cultural life of youth are highlighted in studies devoted to Soviet ethno-national policy in the Ukrainian SSR. It is worth emphasizing the thorough research of Yu. Kahanov. The growth of interest of scientists in the youth (student) environment was especially promoted by such a methodological direction as the history of everyday life.

In general, modern Ukrainian historiography considers the cultural life of the youth of the Ukrainian SSR in the second half of the 1950s – 1980s as a complex socio-historical phenomenon that accumulated and reflected the interaction of official ideology and increasingly popular informal cultural practices (later – structures). At the same time, the attention of researchers remained focused, as before, mainly on state (party) policy, and studies of the perception/representation of cultural and social processes by the youth of the Ukrainian SSR themselves are still outside the scope of scientific cognitive interests.

Key words: youth, Ukrainian SSR, cultural life, students, education, subcultures, historiography.

References

1. Bazhan O. H., 2006. Diialnist klubiv tvorchoyi molodi v Ukraini v 1960-h rokakh u pershodzherelah [Activities of Creative Youth Clubs in Ukraine in the 1960s in Primary Sources]. *Kraieznavstvo – Local Lore*. 1–4. 80–82. (In Ukrainian).
2. Bogatyrychuk K. O., 2017. Povsiakdenne zhyttia ditey i pidlitkiv shkilnoho viku v Ukrainiskiy RSR (druga polovyna 60-h – persha polovyna 80-h rr. 20 st.) [Everyday Life of Children and Youth in the Ukrainisan SSR (Late 1960's – Early 1980's)]. *Candidate's thesis*. Kyiv. (In Ukrainian).
3. Dysa K. L., 2016. Stanovlennia i rozvytok klubnoyi kultury u radianskomu i postradianskomu Kyievi (1960–1990-ti rr.) [Formation and Development of Club Culture in Soviet and Post-Soviet Kyiv (1960–1990s)]. *Naukovi zapysky NaUKMA – Scientific Notes of the NaUKMA*. 182. Historical sciences. 56–61. (In Ukrainian).
4. Fedyk L. B., 2020. Formy protyidii molodizhnomy subkulturnomu ruhu v SRSR u 1940–1960-h rr.: istoryko-pravovyi aspekt [Forms of Counteraction to the Youth Subcultural Movement in the USSR in the 1940s–1960s: Historical and Legal Aspect]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho. Seriya: Pravo. – Scientific and Informational Bulletin of the King Danylo Halytsky University of Law of Ivano-Frankivsk. Series: Law*. 9 (21). 99–109. (In Ukrainian).
5. Kahanov Y. O., 2018. Inakomyslennia molodi v URSR 1950–1970-h rr. yak vyklyk “ideologichiy yednosti” radianskoho suspilstva [Dissent Among Youth in the Ukrainian SSR in the 1950s–1970s as a Challenge to the “Ideological Unity” of Soviet Society]. *Hileya: naukovy visnyk – Hileya: Scientific Bulletin*. 129. 50–55. (In Ukrainian).
6. Kahanov Y. O., 2019. *Konstruyuvannia “radianskoyi liudini” (1953–1991): ukrainska versiya [Constructing a “Soviet Human” (1953–1991): Ukrainian Version]*. Zaporizhzhia: Inter-M. (In Ukrainian).
7. Kropyvko O., 2016. Povsiakdenne zhyttia kyivskoho studentsva u 1960–1970-h rr.: socialno-pobutovi aspekty [Everyday Life of Kyiv Students in the 1960s–1970s: Social and Everyday Aspects]. *Kyiv Historical Studies*. 1. 141–145. (In Ukrainian).
8. Lavrut O., 2021. Shkova v Ukrainiskiy RSR u drugi polovyni 1940-h – kintsi 1980-h rr.: suchasni vizii [School in the Ukrainian SSR in the Second Half of the 1940s – the End of the 1980s: Modern Visions]. *Eminak – Eminak*. 4. 171–182. (In Ukrainian).
9. Lavrut O. O., 2021. Radianska shkola u drugi polovyni 1940-h – kintsi 1980-h rr.: vymir Ukrainy [Soviet School in the Second Half of the 1940s – the End of the 1980s: the Dimension of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Vinnytsia – Cherkasy. (In Ukrainian).
10. Novorodovska N. O., 2023. Movna polityka URSR (1960–1980-s rr.): sociokulturnyi vymir [Language Policy in the Ukrainian SSR (1960–1980s): Socio-Cultural Dimension]. *Doctor's thesis*. Pereyaslav. (In Ukrainian).
11. Popovych V. V., 2020. Povsiakdenne zhyttia studentiv URSR drugoi polovyny 20 st. v suchasniy ukrainskiy istoriografii: akcenty ta visii [Everyday Life of Students of the Ukrainian SSR in the Second Half of the 20th Century in Modern Ukrainian Historiography: Accents and Visions]. *Zbirnyk naukovykh prats. Seriya “Istoriia i heohrafiia”. Harkiv. nac. ped. un-t im. H. S. Skovorody – Collection of Scientific Papers. Series “History and Geography”. H. S. Skovoroda National Pedagogical University of Kharkiv*. 57. 143–150. (In Ukrainian).
12. Popovych V., 2022. Vyhovannia radianskykh tsinnostey u studentstva v umovakh akademichnoho povsiakdennia u 60-80-x rr 20 st. (za materialamy periodychnykh vydan Harkivskykh VNZ) [Education of Soviet Values Among Students in the Conditions of Academic Everyday Life in the 60s–80s of the 20th Century (Based on Materials from Periodicals of Kharkiv HEIs)]. *Doslidzennia z istorii i filosofii nauky i techniky – Studies in the History and Philosophy of Science and Technology*. 31, 1. 95–102. (In Ukrainian).
13. Popovych V. V., 2024. Studentstvo v konteksti radianskykh socialno-politychnykh realiiv u 1960–1980-s roky (za materialamy hazet vyshchykh navchalnykh zakladiv Harkova) [Student Life in the Context of Soviet Socio-Political Realities in the 1960s–1980s (Based on Materials from Newspapers of Higher Educational Institutions in Kharkiv)]. *PhD's thesis*. Kharkiv. (In Ukrainian).
14. Soroka S. V., 2002. Neformalni molodizhni orhanizatsii v Ukraini u 60–80-h rokakh 20 st. [Informal Youth Organizations in Ukraine in the 60s–80s of the 20th Century]. *Naukovi praci MDU – Scientific Works of Mariupol State University*. 9. 128–133. (In Ukrainian).
15. Shkurko I. I., 2020. Socialno-tsinnisni initsiatyvy studentiv u 60-h – na pochatku 70-h rokiv 20th st. [Social and Value Initiatives of Students in the 60s – Early 70s of the 20th Century]. *Visnyk aharnoyi istorii – Bulletin of Agrarian History: Scientific Journal*. 31–32. 126–133. (In Ukrainian).